

ЕЗИКОВА КУЛТУРА / LANGUAGE CULTURE

КОЛЕБАНИЯ ПРИ ИЗГОВОРА НА НЯКОИ ЧИСЛИТЕЛНИ БРОЙНИ ИМЕНА

ЛОРА ЖЕЛЕВА

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
l.mikova@ibl.bas.bg

Разглеждат се числителните бройни имена, при които се срещат отклонения от правоговорните норми. Обръща се внимание и на числителните, при които има известни разлики спрямо представянето им в предишни правописни речници или е налице промяна в техния книжовен изговор, както и при дублетността.

FLUCTUATIONS IN THE PRONUNCIATION OF SOME NUMERALS

LORA ZHELEVA

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
l.mikova@ibl.bas.bg

The paper addresses the numerals, towards which are observed deviations from the pronunciation norms. Attention is also paid to the numerals, where there are certain differences compared to their presentation in previous spelling dictionaries or there is a change in their literary pronunciation, as well as doubletness.

Изговорът на повечето числителни бройни имена не поражда колебания. Тук ще бъдат разгледани тези числителни, при които се наблюдават отклонения от правоговорните норми. Ще се спрем и на числителните, при които има известни разлики спрямо представянето им в предишни правописни речници или е налице промяна в техния книжовен изговор, както и при дублетността.

Една от честите грешки, които се допускат при изговор на членуваните форми на числителните *два, две, три*, е произнасянето им с ударение върху членната морфема: *дватà, дветè, тритè*. Книжовен е обаче изговорът с ударение върху корена: *двàта, двèте, тритè*. Грешките по всяка вероят-

ност се дължат на стремежа към уеднаквяване позицията на ударението – срв. напр. простите числителни бройни от *четири* до *десет*, както и сложните като *единадесет*, *дванадесет*, *двадесет*, *седемдесет* и под., чиито членувани форми се произнасят с ударение върху членната морфема.

Членуваната форма на числителното *четири* се среща в няколко акцентни варианта: *чѐтирите*, *чѐтирите*, *четиртѐ* и *четирирѐ*, като само последният – *четирирѐ* – е книжовен.

Колебания възникват при ударението на мъжколичните числителни *двоица*, *троица*, *четворица*. Книжовният изговор на първите две е с ударение върху *и*: *двоица*, *троица* (но: *Света Трѐица*). При *четвѐрица* обаче за книжовен е приет изговорът с ударение върху *о*.

В „Правописен речник на съвременния български книжовен език“ (ПРСБКЕ/PRSBKE 1983) и „Нов правописен речник на българския език“ (НПРБЕ/NPRBE 2002) мъжколичното числително *четирима* е имало дублетна форма *четирма*, която обаче отсъства в „Официалния правописен речник на българския език“ на БАН от 2012 г. (ОПРБЕ/OPRBE 2012), тъй като е преценено, че употребата ѝ в книжовния език вече е по-рядка. Както е известно, дублетността като механизъм за поддържане на гъвкавата стабилност на книжовните норми е динамична.

Особености има при числителното *четиридесет*, *четирийсет* или *четиресет* – най-вече свързани с дублетността. В академичните правописни речници, предшествващи „Официалния правописен речник на българския език“ от 2012 г., са утвърдени дублетните форми *чѐтиридесет* и *чѐтирийсет*. С излизането на „Официалния правописен речник“ (2012) *чѐтирийсет* отпада, а като дублети се утвърждават *четиридесет* и *четиресет*. Освен тази промяна в сега действащия „Официален правописен речник на българския език“ има и друга разлика спрямо предходните академични правописни речници, която се отнася до ударението на *четиридесет*. В двата речника от 1983 и 2002 г. ударението е на втората сричка: *чѐтириде-сет*. По същия начин е ударението и при дублетната форма *чѐтирийсет*. В правописния речник от 2012 г. отпада вариантът *четирийсет*, като той е заменен с *четиресет*, а при *четиридесет* има промяна в ударението – то е на третата сричка: *четиридесет*.

Числителните бройни имена от 400 до 900 имат две ударения, като първото е главно, а второто – второстепенно: *чѐтиристѐтин*, *пѐтстѐтин*, *шѐстстѐтин*, *сѐдемстѐтин*, *ѐсемстѐтин*, *дѐветстѐтин*. При членуване обаче тези числителни губят второстепенното си ударение и ударението остава само върху членната морфема: *четиристѐтинтѐ*, *петстѐтинтѐ*, *шестстѐтинтѐ*, *седемстѐтинтѐ*, *осемстѐтинтѐ*, *деветстѐтинтѐ*. Така е представен правоговорът на нечленуваните и членуваните форми на числителните от 400 до 900 в „101 въпроса за ударението в българския език“ от 1988 г. В „Официалния правописен речник“ от 2012 г., където не се раз-

личават главно и второстепенно ударение, почти всички числителни бройни имена от 400 до 900 при нечленуваните си форми са представени с две ударения. Изключение са само 500 и 700, които в ОПРБЕ (2012) са представени по различен начин: *пѐтстотин – петстотинтѐ* (и двете форми – членувана и нечленувана – имат само по едно ударение) и *сѐдемстòтин – сѐдемстотинтѐ* (и двете форми имат по две главни ударения). Това обаче следва да се разглежда като техническа грешка и за книжовни трябва да се смятат ударенията, съответстващи на тези, които са дадени в речника при останалите числителни от 400 до 900, т.е. две ударения при нечленуваната форма и едно ударение при членуваната форма: *пѐтстòтин – петстотинтѐ* и *сѐдемстòтин – седемстотинтѐ*.

При съставните числителни, получени чрез прибавяне, се членува последната съставка: *шейсет и четирите, сто петдесет и петте*. Изключения са съставните числителни с последна съставка *един (една, едно)*. При тях в устната практика се среща неправилно членуване – например *двайсет и единият, петдесет и едната*. Правилно обаче е членуването при първата съставка: *двайсетте и един, петдесетте и една* (вж. и Митринов/Mitrinov 2020). Ако след числителното с последна съставка *един (една, едно)* има съществително, то приема форма за множествено число, а не за единствено число: *двайсет и един студенти, дваайсетте и един студенти; дваайсет и една жени, дваайсетте и една жени*. Ако след такова съставно числително следва съществително от мъжки род, което означава нелице, то приема бройна форма за множествено число: *двайсет и един билборда, дваайсетте и един билборда*.

ЛИТЕРАТУРА

- 101 въпроса за ударението 1988: *101 въпроса за ударението в българския език*. София, Държавно издателство „Д-р Петър Берон“.
- Митринов 2020: *Митринов, Г.* За една особеност в употребата на числителните имена. – В: *Написаното остава. Пиши правилно! ЕЗИКОВИ БЕЛЕЖКИ*. ISSN 2683-0434. <https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/za-edna-osobenost-v-upotrebata-na-tchislitelnite-imena/> [прегледан 25.11.2022].
- НПРБЕ 2002: *Нов правописен речник на българския език*. София, Хейзъл.
- ОПРБЕ 2012: *Официален правописен речник на българския език*. София, Просвета.
- ПРСБКЕ 1983: *Правописен речник на съвременния български книжовен език*. София, Издателство на БАН.

REFERENCES

- 101 vaprosa za udarenieto 1988: *101 vaprosa za udarenieto v balgarskiya ezik*. Sofia, Darzhavno izdatelstvo “D-r Petar Beron”.
- Mitrinov 2020: *Mitrinov, G.* Za edna osobenost v upotrebata na chislitelnite imena. – In: *Napisanoto ostava. Pishi pravilno! EZIKOVI BELEZHKI*. ISSN 2683-

0434. <https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/za-edna-osobenost-v-upotrebata-na-tchislitelnite-imena/> [25.11.2022].

NPRBE 2002: *Nov pravopisen rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia, Heyzal.

OPRBE 2012: *Ofitsialen pravopisen rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia, Prosveta.

PRSBKE 1983: *Pravopisen rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Sofia, Izdatelstvo na BAN.

✉ Лора Желева

Секция за съвременен български език

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

при Българска академия на науките

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ Lora Zheleva

Department of Modern Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria

Публикувано: 30 декември 2022

Published: 30 December 2022